

EBU'L-BEREKÂT EN-NESEFÎ'NİN NESİH ANLAYIŞI
ABU'L-BEREQAT EN-NESEFI'S APPROACH OF NASIH

Fatih DOĞAN

fatihdogan162358@gmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-4674-0093

Öz

Bu çalışmada Hanefî fıkıh usûlü âlimlerinden Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin nesih anlayışı hakkında bilgi verilmiştir. Usulcüler arasında neshin sözlük anlamını belirlemede farklı görüşler ortaya konulmuştur. Nesefî'ye göre nesih sözlükte ref, izâle ve nakil anlamlarında kullanılmaktadır. Terim olarak nesih, Allah katında malum olan mutlak hükmün müddetinin bittiğini beyan etmektir. Nesefî, İslam dininde neshin olmadığı ve olamayacağı görüşünü savunan müslümanları, akîf ve nakîf deliller getirerek neshi kabul etmeyen Yahudileri ve neshi kabul etmekle birlikte neshin hakiki manasını ref olarak gören Gazâlî ve Bakillânî'yi ve Ku'an'ın Kur'an'ı, sünnetin de sünneti neshedebileceği savunan imam Şâfiî'yi eleştirmektedir. Nesefî'ye göre aynı bilgi değerine sahip olan Kur'an ve mütevâtir sünnet birbirlerini neshedebilir. Ancak haber-i vâhid, kıyas ve icmâ kesin bilgi değerine sahip olmadıkları için nâsih olamazlar. Nesih, hükmün ve metnin neshedilmesi, metni bâki kalıp hükmün neshedilmesi ve hükmü bâki kalıp metnin neshedilmesi olmak üzere üç şekilde gerçekleşmiştir. İmam Şâfiî'ye göre nass üzerine yapılan ziyade tahsis ifade etmektedir. Nesefî ise nass üzerine yapılan ziyadeyi nesih olarak görmüştür.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Ku'rân, Sünnet, İcmâ, Kıyas, Nesefî, Nesih.

Abstract

In this study, information about the understanding of naskh of Abu'l-Barakât an-Nasafî, one of the scholars of Hanafî fiqh, has been given. Different opinions have been put forward in determining the lexical meaning of naskh. According to Nasafî, naskh is used in the dictionary in the meaning of removal and transfer. As a term, naskh declares that the period of absolute judgment known to Allah has come to an end. Nasafî criticizes the Muslims arguing that there is no and cannot be abrogation in Islam, and the Jews who do not accept abrogation, by bringing mental and transmitted evidence. On the other hand, he criticizes al-Baqillani and Ghazali, who see the true meaning of abrogation as ref', and Imam Shafi'i, who argues that Qur'an can abrogate the Qur'an and likewise Sunnah can abrogate the Sunnah. According to Nasafî, the Qur'an and the mutawâtir sunna having the same knowledge value can abrogate each other. However, the news that has no many sources based on, qiyās/comparison and ijma cannot be used as naskh. There are three forms of abrogation: the abrogation of the sentence and the text, the abrogation of the sentence whose text remains, and the abrogation of the text whose sentence remains. It refers to the allocation made on nass to Imām Shāfiī. Nasafî, on the other hand, saw the excess of nass as naskh.

Keywords: Islamic Law, Qur'an, The sunna, Ijma (Consensus), Qiyas (Comparison), Nasafi, Naskh (Abrogation).

Giriş

Nesih, ilk asırlardan günümüze kadar İslam âlimleri arasında tartışılan bir meseledir. Nesih ile ilgili tartışmalar günümüzde de önemini kaybetmemiş, özellikle tefsir ve usûlü fıkıh alanlarında konuya dair müstakil eserler, tezler ve makaleler yazılmıştır. Günümüzde, bazı araştırmacılar kendi rasyonel çıkarımlarına dayanarak neshi kabul etmemektedirler. Onlara göre neshin kabul edilmesi İslâmî açıdan bir eksikliktir. Böyle tartışmalı bir konuda Hanefî usûl alanında Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî'nin (ö. 710/1310) nesih anlayışını ortaya koymanın faydalı olacağı kanaatiyle konu ele alınmıştır.

Bu çalışmada, Nesefî'nin (ö. 710/1310) *Menâru'l-envâr* adlı eseri esas alınmıştır. Konunun iyi anlaşılması için müellifin kendi eseri olan *Keşfü'l-esrâr fî şerhi'l-musannifi alâ'l-Menâr* adlı şerhinden yararlanılmıştır. Nesih geniş bir konu olması sebebiyle çalışmada sadece Nesefî'nin nesih anlayışı üzerinde durulmuştur. Çalışmada Nesefî'nin üslubu ve takip ettiği sıralamaya mümkün olduğu kadar uyulmaya çalışılmıştır. Bazı yerlerde özetleme ve maddelemeye gidilmiştir.

1. Neshin Kavramsal Mahiyeti

Usulcülerin yapmış olduğu nesih tanımlarından hareketle, neshin sözlük anlamı ile terim anlamı arasındaki bağlamı kavrayabilmek için ilk olarak neshin sözlük anlamı hakkında dilcilerin vermiş olduğu bilgilere kısaca değinmek gerekmektedir.

1.1. Neshin Sözlük Anlamı

Nesih, Arapça “نسخ” “n-s-h” kökünden türeyen bir isimdir. Sözlükte, kopyalamak, bir şeyi yerinden gidermek, değiştirmek, bozmak, iptal edip başka bir şeyi onun yerine getirmek, hükmünü ortadan kaldırmak, kopyasını almak gibi manaları bulunmaktadır.¹ Neshin söz konusu olduğu durumlarda ilk gelen nass mensûh, daha sonra gelen ise nâsîh diye adlandırılmaktadır.

Nesefî'ye göre nesih, iki anlamda kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi, “Güneş gölgeyi neshetti/ortadan kaldırdı veya rüzgâr ayak izlerini neshetti/sildi” şeklinde olduğu gibi izâle (silmek) ve ref (ortadan kaldırmak) anlamındadır. İkincisi ise nakil anlamıdır. Bu anlamda kullanımı ise yeni bir nüsha edinmek için asıl nüshada var olan yazıyı olduğu gibi başka bir nüshaya aktarmak anlamında “Kitabı neshettim” sözüdür.² Nesefî iki anlam arasında bir tercihte bulunmamıştır.

1.2. Neshin Terim Anlamı

İstilahî olarak neshin tarifinde iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki, neshi hakiki anlamda ref' olarak değerlendirmektedir. Ebü Bekir Bakıllânî'nin (ö. 403/1013) ve Gazâlî (ö. 505/1111) savunduğu bu yaklaşıma göre sonra gelen hüküm

¹ Seyyid Muhammed Murtaza ibn Muhammed el-Hüseynî, *Tâcu'l-A'rûs min Cevâhiri'l-Kâmûs* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1967), 7/200; *el-Mu'cemü'l-Vasîd, Mecme'u'l-Lügati'l-Arabiyye* (Kahire: Mektebetü'l-İslamiyye, 1960), 2/917; Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ebu'l-Fazl Cemalü'd-Dîn İbnü'l-Menzir, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2013), 2/361; Ahmed Ebu Hâka, *Mu'cemu'l-Nefâis* (Beyrut: Daru'n-Nefâis, 2007), 2/1987; Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Keşfü'l-esrâr fî şerhi'l-musannifi alâ'l-Menâr* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1130/2002), 2/139.

² Nesefî, 2/139.

olmasaydı ilk hitabın hükmü devam etmiş olurdu.³ İkinci ve Nesefî'nin tercih ettiği yaklaşıma göre ise nesih bir beyandır. Beyan olması açısından Nesefî neshi, "Allah katında malum olan mutlak hükmün müddetinin bittiğini beyan etmektir" şeklinde tanımlamaktadır. Nesefî'nin tarifindeki hükümden maksat, mahkûm olan yani beşere emredilmiş hükümdür. Meseleye bu açıdan yaklaşıldığında nesih, beşer açısından bir tebdil iken Allah açısından sadece bir beyandan ibarettir. Çünkü hakiki hüküm, Allah için ezeli bir sıfattır ve neshedilmesi kabul edilemez.⁴

Nesefî, Allah ve kul açısından neshe nisbî yaklaşımını kişinin ecelinin gelip ölmesi örneği üzerinden somutlaştırmıştır. Buna göre ölen kimsenin eceliyle öldüğünde şüphe bulunmamaktadır. Fakat kişinin eceli geldiğinde ölmesi Allah katında beyan iken, katil hakkında aynı olay, kısas ve diyet gibi sorumluluk gerektiren tebdil ve tağyirdir. Çünkü insanlar, katil öldürmeseydi maktul ileri vakte kadar yaşayacak zannıyla amel ederek katili kısas ve diyetle cezalandırmaktadır. Oysa Allah hakkında bir tebdil ve tağyir söz konusu değildir.⁵

Nesefî, Bakillânî ve Gazâlî üzerinden neshi izale olarak değerlendiren yaklaşımı eleştirmektedir. Ona göre tanımlar arasındaki temel farklılık sebebi neshin hakiki ve mecazi manalar çerçevesinde değerlendirilmesidir. Nesefî, nesih kelimesinin hakiki anlamını ispat olarak benimsediği için neshi istilahi açıdan beyan olarak tarif etmiştir. Neticede nesih, sabit olan bir hükmün kaldırılması değil de Şâri'nin süresi biten hükmü bir başka hükümle beyân etmesidir.⁶

2. Neshin İmkânı

Nesefî'ye göre neshin en büyük delili Hz. Muhammed'in (sav) nübüvvetidir. Nitekim Peygamberimize (sav) inen şeriatin önceki ilâhî emirleri kısmen veya tamamen neshettiği müslümanların çoğu tarafından kabul görmektedir. İslâm ahkâmı içerisinde neshin imkanı konusunda ise farklı görüşler bulunmaktadır. Nesefî neshin imkanı konusunda neshi kabul etmeyen görüşleri iki kısımda toplamaktadır:⁷

1- Neshi kabul etmeyen Müslümanlar. Nesefî bu gruptaki müslümanların sözlerine itimat edilmeyeceğini söylemektedir. Bu grubun öncüsü olarak Ebû Müslim el-İsfahânî'yi (ö.322/934) zikretmektedir. Ona göre nesih gerçekleşmesi aklen mümkün olmakla birlikte Kur'an'da nesih bulunmamaktadır. Nesefî bu görüşü savunanların aleyhine, "Biz bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz"⁸ ve "Biz bir ayetin yerine başka bir ayeti getirdiğimiz vakit Allah neyi indireceğini bilir"⁹ ayetlerini delil getirmiştir.¹⁰

2- Yahudiler. Nesefî bu Yahudileri iki grup şeklinde incelemiştir:

³ Nesefî, 2/139; Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, *el-Mustasfâ min ulumu'l-usul*, thk. Muhammed Süleyman Eşkir (Beyrut: Risaletü'l-âlem, 1433/2012), 1/207.

⁴ Nesefî, 2/139.

⁵ Nesefî, 2/139.

⁶ Nesefî, 2/139.

⁷ Nesefî, 2/140-141.

⁸ Bakara, 2/106.

⁹ Nahl, 16/101.

¹⁰ Nesefî, 2/140-141.

a. Nakil yoluyla neshin gerçekleşmediğini savunan Yahudiler. Bu Yahudilere göre, Hz. Musa'nın (as) bildirdiği şeriatın ve cumartesi gününün haramlığının ebedi olarak kalacağına inanmaktadırlar. Bunların delilleri Tevrat'ta geçen, "*Yer ve gök durdukça cumartesi gününe sarılın.*"¹¹ Sözü ve Hz. Musa'ya atfedilen, "Benim şeraitim sizin zannettiğiniz gibi nesholunmayacaktır." kelimidir. Nesefî, bu düşünceye katılmamakta ve "Allah'ın kitabında Yahudilerin kitaplarını tahrif ettikleri sabitken bu düşünceleri kabul etmemiz mümkün olmaz." şeklinde cevaplandırmaktadır.¹²

b. Aklen neshi caiz görmeyen Yahudiler. Nesefî, bu Yahudilerin görüşlerini şu şekilde sıralamaktadır:¹³

1-Nesih, emredilen şeyin, mekruha dönüşmesi anlamına gelmektedir. Bir şeyi emretmek, o şeyin güzel olduğu anlamına gelmektedir. Aynı şekilde bir şeyi yasaklamak o şeyin kötü olduğu anlamına gelmektedir. Bundan sonra güzel bir şeyin kötü olması Allah için mümkün değildir.¹⁴

2- Nesih, maslahatın (fayda sağlayan) mefsedete (zarar veren) dönüşmesine yol açmaktadır. Allah bir şeyi emrettiğinde bu emir, emredilen şeyin maslahat olduğunu bildirmektedir. Bir şeyi de nehyettiğinde, nehyedilenin mefsedetini göstermektedir. Buna göre emredilen şeyin yasaklanması, Allah hakkında cehalet ve sefihliğe sebebiyet vermektedir. Bundan dolayı nesih caiz değildir.¹⁵

Nesefî'ye göre bu gruptaki Yahudilerin görüşleri delil sayılmaz. Çünkü Beyt-i Makdisin yıkımı ve Tevrat sayfalarının yakılması, Tevrat'ın mütevâtiren günümüze kadar ulaşmadığını göstermektedir.¹⁶

3. Neshin Konusu

Nesefî'ye göre nesih, şeriate bulunması veya bulunmaması muhtemel hükümlerde gerçekleşmektedir. Buna göre neshe konu olacak mesele, şeriate dahil edilebilme veya çıkarılma özelliklerini taşıyacak bir mesele olmalıdır. Dolayısıyla Allah'ın isimleri ve sıfatları gibi tevhit inancının temelini oluşturan konularda nesih caiz olmaz. Nesefî, neshe konu olamayacak hükümleri ise şu şekilde sıralamıştır:¹⁷

1- Allah'ın isimleri, sıfatları, şirk ve Allah'a bir mekân izâfe etmek gibi zaman bakımından kısıtlayıcı olmayan hükümler. Buna göre tevhid inancının temelini teşkil eden (usûl) konularda nesih kabul edilemez.

2- Açıkça zamanla kısıtlanan hükümler. Mesela bir kişi diğerine "Sana şunu bir sene yasakladım veya bir sene mübâh kıldım." dedikten sonra henüz süre dolmadan yasakladığını serbest bıraksa veya izin verdiğini yasaklasa, bunun bir bedâ olduğu, önceki iznin bir yanığı olduğu anlaşılır. Böyle bir şey ise şerî hükümlerde caiz olamaz.

¹¹ Tevrat, Çıkış, 31/16. "İsraililer, sonsuza dek sürecek bir antlaşma gereği olarak, Şabat Günü'nü kuşaklar boyu kutlamaya özen gösterecekler".

¹² Nesefî, 2/140-141.

¹³ Nesefî, 2/140-141.

¹⁴ Nesefî, 2/140-141.

¹⁵ Nesefî, 2/140-141.

¹⁶ Nesefî, 2/140-141.

¹⁷ Nesefî, 2/143-144.

3- Ebedi olduğu nasla sabit olan hükümler. Kur'an'da "خالدین" veya "أبدآ" gibi lafızlarla ebedilik bildirilen hükümlerde nesih söz konusu olamaz. Bu lafızları vakte muayyen kılmak bedâ olarak anlaşılmaktadır.

4- Ebedî olduğu nassın delaletiyle sabit olan hükümler. Nesih ancak vahiy alan Peygamberin lisanı aracılığıyla anlaşıldığı için, Hz. Peygamberin (sav) vefatıyla hükümlerin neshedilmesi düşünülemez.

5- İslam âlimlerinin çoğuna göre gelecekte meydana gelmesi beklenen haberlerde nesih olmaz. Mesela kıyamet saati, müminlerin cennete girmesi veya kafirlerin cehenneme girmesi gibi gelecekte meydana gelecek konularda nesih olamaz. Ancak emir ve nehiy bildiren hükümlerde nesih gerçekleşir.

4. Neshin Şartları

Neshin gerçekleşmesinde usûl âlimleri birtakım şartlar ortaya koymuşlardır. Şartların belirlenmesinde usûlcülerin ittifak ettiği ve ihtilafa düştüğü noktalar bulunmaktadır.¹⁸ Nesefî, ittifak edilenlere değinmeksizin ihtilaf edilenler üzerinde durmaktadır. İhtilaf edilenleri ise üç madde halinde incelemektedir. Bunlar şöyle sıralayabiliriz:¹⁹

4.1.Yapmaya Fırsat Bulmadan Önce Hükümün Neshedilmesi

Nesefî'ye göre nesih, fiilî imkân olmasa bile kalbin imanı ile gerçekleşebilir. Nesefî bu bakış açısıyla, neshin fiilî/fizikî olmasını şart koşan Mu'tezile'yi eleştirmektedir. Onlara göre nesih, bazen sadece kalbin imanının bittiğini beyan etmek şeklinde; bazen de kalbin imanı ile beraber fiilî imkânın bittiğini beyan etmek şeklinde gerçekleşmektedir. Buna göre fiilî imkân gerçekleşmeden hükümün neshedilmesi, mükellefi imtihan etme anlamı taşımadığı için Allah'a bedâ nispet etmektir. Ancak fiilî imkân gerçekleştikten sonra emir ve nehiy bildirilen hükümlerde nesih yapılırsa caiz olur.²⁰

Nesefî, Mu'tezile'nin bu görüşlerine karşı günlük namazların elli vakitten beş vakte indirilmesiyle²¹ alakalı rivâyeti delil olarak getirmektedir. Yani Miraç olayında, Allah Teâlâ kullarına elli vakit namazı emretmiş, daha sonra Hz. Peygamber'in (sav) isteği üzerine beş vakte indirmiştir. Buradaki nesih, kalbin imanından sonra yapmaya fırsat bulamadan meydana gelmiştir. Aynı şekilde

¹⁸ İttifak edilen şartları şöyle sıralayabiliriz:

1- Nâsîh ve mensûhun şer'i birer hüküm olması gerekmektedir. Çünkü ölüm gibi veya şer'i hükümleri yerine getirmekten aciz olmak gibi etkenler nesih olarak adlandırılmaz.

2- Akıl hüküm olmaması gerekmektedir. Çünkü akıl bir hükümün şer'i bir hükümle değiştirilmesi nesih olarak adlandırılmaz.

3- Nâsîhin munfasıl olarak mensûhtan sonra gelmesi gerekmektedir. Çünkü istisna (جاء القوم إلا زيدا) – zeyd dışında kavim geldi) veya (ثم أتم الصيام إلى الليل) – Geceye kadar orucu tamamlayın) gibi gaye bildiren hükümler nesih olarak adlandırılmaz. Ebi Bekir Ahmed b. Ali el-Cassâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, thk. Muhammed Tamir (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2010), 1/ 357; Alâddin Abdulaziz el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrar*, thk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2009), 3/ 253; Ebû'l-Velid Süleyman b. Halef el-Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl fi Ehkâm'i-usul*, thk. Abdullah Muhammed el-Cebbûrî (Beyrut: Daru'r-Risale, 1980), 1/306; Kadı Ebi Ya'lâ Muhammed b. Hüseyin Ferra el-Bağdâdî, *el-Udde fi usulü'l-fıkıh*, thk. Muhammed Abdulkadir Ahmed Adâ (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002), 2/ 13.

¹⁹ Nesefî, 2/ 145.

²⁰ Nesefî, 2/ 145.

²¹ Müteşâbih: Birden fazla manaya ihtimali olduğundan anlaşılması için başka bir delile ihtiyaç duyulan ve anlamı hakkında kesin hüküm verilemeyen ifadedir.

müteşâbih²² ayetlerin hakikatine iman da kalp ile mümkündür. Çünkü fiilî bir imkân kalbin imanı olmadan ibadete dönüşemez. Bundan dolayı Hz. Peygamber, (sav) “Müminin niyeti amelinden daha hayırlıdır.” buyurmuştur. Ayrıca fiilin gerçekleşmeme ihtimali de vardır. Mesela hayız esnasında kendisinden namaz kaldırılan kadın, namazın farz olduğuna iman etmesine rağmen namaz kılma fiiline eremiyor. Buna bağlı olarak kadın fiilî imkana eremediği hüküm neshedilse bedâ olması gerekmektedir. Dolayısıyla emir ve nehiylerden maksat fiilli imkana ermek değil kalbî imana ve imkana eremektir. Cumhur ulemaya göre de kalbî iman, sorumluluğun aslını oluştururken fiilî imkân kalbî imana tabi bir unsurdur.²³

4.2. Hükümün Daha Ağır Bir Hükümle Neshedilmesi

Nesefî'ye göre nâsîh, mensuhtan daha ağır hükümle gerçekleşebilir. Nesefî, örnek olarak şu ayetleri göstermektedir: “Size karşı savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın”²⁴ ayeti kendisinden daha ağır hüküm bildiren “Allah’a ortak koşanlar sizinle nasıl topyekün savaşyorsa, siz de onlarla topluca savaşın”²⁵ ayetiyle neshedilmiştir. Başka bir ayette “Oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır”²⁶ oruç tutmak muhayyer bırakılmışken, daha sonra inen “Sizden her kim Ramazan’a şahit olursa onu oruçlu geçirsin”²⁷ ayetiyle Ramazan orucu farz kılınmıştır.²⁸

4.3. Hükümün Bedel Getirilmeksizin Neshedilmesi

Nesefî, neshedilen hükme bedel getirilmeden de neshin gerçekleştiğini aktarmıştır. Misal olarak “Ey İman edenler! Peygamber ile baş başa konuşacağınız zaman baş başa konuşmanızdan önce bir sadaka verin”²⁹ ayeti bedelsiz neshedilmiştir.³⁰

Nesefî, ihtilaf edilen bu şartları dile getirdikten sonra muhalif olanların görüşlerini de aktarmıştır. Muhalif görüşte olanların “Biz bir âyetten her neyi nesheder veya unutturursak, ondan daha hayırlısını yahut mislini getiririz” ayetini delil göstererek neshin benzeri veya daha hafif hükümle gerçekleşeceğini savunduklarını zikretmektedir. Nesefî, benzer veya hayırlı hükümün getirilmesinden maksadın, sevap açısından aynı veya daha fazla sevap olan hükümün getirilmesi olduğunu ifade etmiştir.³¹

5. Nâsîhin Kısımları

Usulcülerin nesih tanımları değerlendirildiğinde neshin bir delille gerçekleştiği aşikârdır. Ancak deliller, bilgi teorisi açısından aynı kuvvette olmayabilir. Bir kısmı zan ifade ederken bir kısmı kesin bilgi ifade edebilir. Buna bağlı olarak bilgi değeri farklı olan hükümün birbirini neshedebilmesi konusunda usulcüler

²² Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505), *el-Câmiu's-Sağîr* (Mekke: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998), 2/194.

²³ Nesefî, 2/145.

²⁴ Bakara, 2/190.

²⁵ Tevbe, 9/36.

²⁶ Bakara, 2/184.

²⁷ Bakara, 2/185.

²⁸ Nesefî, 2/155.

²⁹ Mücâdele, 58/12.

³⁰ Nesefî, 2/155.

³¹ Nesefî, 2/155.

arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak Nesefî, nâsihin kısımlarını altı başlıkta ele almıştır. Bunları da şu şekilde sıralayabiliriz:

5.1. Kıyasın Neshi

Nesefî, usulcülerin çoğunluğunun kıyasın, kitap, sünnet, icmâ ve kıyas gibi delillerden hiçbirini neshedemeyeceği görüşünde olduklarını aktarmaktadır. Nesefî'nin, konuyu ele alış yönteminden hareketle onun da bu görüşte olduğu anlaşılmaktadır. Sahâbe (ra) kitap ve sünnet mukabilinde kendi rey/görüşleriyle amel etmemişlerdir. Hz. Ali (ra) bu konuda, "*Din rey ile olsaydı mestin altını mesh etmek daha evlâ olurdu. Fakat ben Allah Resulünü (sav) mestlerin üstünü mesh ederken gördüm.*" demiştir. Nesefî'ye göre sahâbenin bu tutumu kıyasın, kitap ve sünnet gibi aynı bilgi değeri taşımadığını göstermektedir. Kıyasın başka bir kıyası neshedememesi, iki kıyasın teâruz etmesinde (çatışmasında) müçtehidin kendi içtihadıyla birini seçmesi sebebiyledir. İki kıyastan birini tercih etmesi ıstılah açısından nesih olarak adlandırılmamıştır.³²

Nesefî, bu konuda Şafi usûlcülerinden İbn Süreyc' in (ö. ?) kıyasın neshinin caiz olduğuna yönelik görüşünü aktarır ve eleştirir. İbn Süreyc, kıyas-ı şebihin³³ neshedemeyeceğini ancak kıyas-ı müstahracın³⁴ neshedebileceğini ifade etmiştir. Kitaptan müstahraç olan kıyasın Kitabı neshetmesi ve Sünnetten müstahraç olan kıyasın Sünneti neshetmesinin caiz olduğunu ifade etmiştir. İbn Süreyc, bu görüşüne gerekçe olarak aynı tür delillerin (kitap-kitap/sünnet-sünnet) birbirini neshettiğinin vukuunu söylemişse de cumhur tarafından bu gerekçe kabul görmemiştir.³⁵

5.2. İcmâ'nın Neshi

Nesefî'ye göre İcmâ, Şerî delillerden herhangi birini neshedemez. Çünkü İcmâ müçtehidlerin görüşlerine dayanmaktadır. Nesefî, İsa b. Ebân (ö.221/836) ve bazı Mutezilîlerin, icmânın Kitap ve Sünneti neshini caiz gören yaklaşımını eleştirmektedir. Onlara göre İcmâ da nasslar gibi kesin bilgi değeri taşımaktadır. Aynı bilgi değerine sahip olduğu için de neshedebilir. Gerekçe olarak da Hz. Ebu Bekir (ra) döneminde müellefe-i kulûbu zekât verilenler arasından çıkarılmasının Sahâbenin İcmâsıyla gerçekleştiğini göstermişlerdir. Cumhur ulema ise bunu nesih olarak değil illetin bitmesiyle hükmün müddetinin bitmesi olarak değerlendirmiştir. Cumhur ulemaya göre İcmâ'nın neshedememesi, bir vahiy ürünü olmaması ve Hz. Peygamber (sav)'in vefatından sonra gerçekleşmesi sebebiyledir. Cumhur ulema, Hz. Peygamber (sav) dönemindeki gerçekleşen icmâyı, Hz. Peygamber (sav)'den ayrı tutmadıkları için neshinde sorun görmemiştir.³⁶

5.3. Sünnetin Kitabı Neshi

Nesefî'ye göre nesih sadece Kitap ve Sünnetle caizdir. Bunu da Kitabın Kitabı, Kitabın Sünneti, Sünnetin Kitabı, Sünnetin Sünneti neshi şeklinde dört başlıkta incelemektedir. Nesefî, İmam Şâfiî'nin Kitabın Sünneti, Sünnetin de Kitabı neshini

³² Nesefî, 2/146.

³³ Hakkında açık hüküm bulunmayan bir meselenin hükmünü aralarındaki benzerliğe dayanarak hükmü açıkça belirtilen meseleye göre belirlemektir.

³⁴ Hakkında açık hüküm bulunmayan bir meselenin hükmünü aralarındaki illete dayanarak hükmü açıkça belirtilen meseleye göre belirlemektir.

³⁵ Serahsî, 2/66.

³⁶ Nesefî, 2/147.

kabul etmemesini eleştirmiştir. Nesefî, İmam Şâfiî'nin görüşlerini şu şekilde sıralamaktadır:

1-Bakara sûresinde *“Biz, daha hayırlısını veya benzerini getirmedikçe, herhangi bir âyeti neshetmez veya unutturmayız”*³⁷ buyrulmuştur. Bu ayete göre Sünnetin Kitabın benzeri veya daha hayırlısını getirmesi gerekir. Kur'ân, Allah'ın kelimidir, sonradan oluşmuş, yaratılmış (muhtes) değil ve âciz bırakandır. Sünnetin Kitabın bir benzerini veya ondan daha hayırlısını getirmesi mümkün değildir.³⁸

2- Nahl sûresinde *“İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklamaları için ve düşüncülerini sana da uyarıcı kitabı indirdik”*³⁹ buyrulmuştur. Bu ayette Sünnetin açıklayıcı olduğu ifade edilmiştir. Sünnetin neshi ise açıklayıcı özelliğinin zıddıdır.⁴⁰

3-Yûnus sûresinde *“(Ey Muhammed) de ki: Ben o Kur'ân'ı kendiliğimden değiştiremem. Ben ancak bana vahyolunana uyarım”*. Bu ayete göre Hz. Peygamber'in (sav) kendisine vahyedilene tabi olduğu, vahyi değiştirme yetkisinin olmadığı belirtilmektedir.⁴¹

4-Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *“Size benden bir hadis rivayet edildiği zaman onu Allah'ın kitabına arz edin. Allah'ın kitabına uygun olanını kabul edin, muhalif olanını reddedin.”*⁴² Bu rivayete göre Allah'ın Kitabına muhalif bir hadis görüldüğünde reddedilmesi gerekir. Aksi takdirde Kur'ân'ın Allah kelâmı olmayıp Hz. Peygamber (sav) tarafından uydurulduğunu iddialara koz verilmiş olur. Kitabın Sünneti neshetmesi halinde de yine bu iddialar, *“Rabbi Muhammed'i yalanlıyor, biz ona nasıl inanalım”* derler. Hz. Peygamber'in (sav) şeriatini ve şerefini korumak adına Kitabın Sünneti neshini veya aksini kabul etmemek gerekir. Her bir delil Allah'ın delillerindedir. Fakat birbirlerini teyit edici ve iş birlikçi surette kullanmak gerekmektedir.⁴³

Nesefî, Hanefi usûlcülere göre sünnetin, bilgi değeri açısından mütevâtir, meşhur ve haber-i vâhid olmak üzere üç kısma ayrıldığını söylemektedir. Buna göre mütevâtir ve meşhur Sünnet Kur'ân'ı neshederken haber-i vâhid Kur'ân'ı neshedemeyeceğini aktarmıştır. Bu konuda Nesefî Hanefi usulcülerin iler sürdüğü bir takım nesih örneklerini değerlendirmeleriyle birlikte zikretmektedir. Bunlar:⁴⁴

1- *“Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir mal bırakacaksa anaya, babaya, yakınlarına uygun bir biçimde vasiyet etmek Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur”*⁴⁵ ayetinde farz olan vasiyetin daha sonra Hz. Peygamber'in (sav) mütevâtir derecesinde ki *“Vârise hiçbir vasiyet yoktur”* hadisiyle nesholmuştur. Sünnetin Kitabı neshini kabul etmeyenler iki itirazda bulunmuşlardır. Birincisi, bu hadisin haberi vâhid olduğu ve zan ifade etmesi sebebiyle neshedilemeyeceğidir. Fakat

³⁷ Bakara 2/106.

³⁸ Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *er-Risâle*, thk. Ahmed M. Şâkir (Mısır: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1358/1940), 1/ 91; Nesefî, 2/147.

³⁹ Nahl, 16/44.

⁴⁰ Şâfiî, 1/91; Nesefî, 2/147.

⁴¹ Şâfiî, 1/91; Nesefî, 2/147.

⁴² Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-hafâ ve müzîlül-ilbâs 'amme'stehere mine'l-ehâdis 'alâ elsineti'n-nâs* (Beyrut: Mektebetü'l-İlmi'l-Hadis, 1408/1988), 1/86; 2/423, 424.

⁴³ Şâfiî, 1/ 91; Nesefî, 2/147.

⁴⁴ Nesefî, 2/150-152.

⁴⁵ Bakara 2/180.

hadis meşhur olması sebebiyle zan bildirmez ve neshedebilir. İkinci itiraz, Vasiyet hükmünü başka bir Kur'ân ayetinin neshettiği ancak bu nâsîh ayetin tilaveti mensûh olduğundan lafzının bize ulaşamadığıdır. Nesefî'ye göre böyle bir iddia da kabul edilemez. Çünkü Kur'ân'daki bütün hükümlerin tilaveti mensûh bir hükümle mensûh olabileceği anlamı ifade eder.⁴⁶

2- Bakara sûresinde *“Kadınlarınızdan zina edenlerin aleyhlerine dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, ölüm onları alıp götürünceye veya Allah onlara bir yol açincaya kadar evlerde hapsedin”*⁴⁷ ayetiyle zina eden evli kadın ölünceye kadar evde tutulması emredilmiştir. *“Bekarın bekarla zinasında yüz değnek ve bir yıl sürgün, dulun dulla zinasında yüz değnek ve taşla recm vardır”*⁴⁸ hadisiyle ayetin hükmü neshedilmiştir.⁴⁹

3- Mümtehine suresinde *“Eğer eşlerinizden biri dinden dönüp kâfirlere kaçarsa da, sonra yaptığınız savaşta siz galip gelerseniz, eşleri kaçmış olan kocalara ganimet malından, harcadıkları mehir kadar verin”*⁵⁰ ayeti neshedilmiştir. Fakat Kur'ân'da nesheden belirtilmemiştir. Buna göre ayetteki hükmü nesheden delilin sünnet olduğunu kabul edilmesi gerekir. Tefsir ehli arasında da bu görüş kabul edilmiştir.⁵¹

Nesefî, Hanefî usûlcülerin görüşlerini aktardıktan sonra, reddedilen şu rivayeti ifade eder: Hz. Ömer'den gelen bir rivayete göre recmin, Kur'ân'ın okunan ayetlerinden olduğu sabittir. Hz. Ömer şöyle demiştir: *“Şayet insanlar “Ömer, Allah'ın kitabına ilavede bulundu” demeselerdi, mushafın kenarına “Yaşlı erkek ve yaşlı kadın zinâ ettiğinde, Allah'an bir ceza olarak onları recmedin, Allah Azîz ve Hakîmdir” ayetini yazardım.”*⁵² Recm ayetle sabit olsaydı Sünnetin Kur'ân'ı değil, Kur'ân'ın Kur'ânı neshi söz konusu olurdu. Ancak recmin ayetle değil Sünnetle sabit olduğu kabul edilmiştir.⁵³

Nesefî, aynı bilgi değerine sahip olduğu için mütevatir sünnetin kitabı neshetmesini savunmuştur. Nesefî, farklı isimlendirme olsa bile her ikisinin vahiy ürünü olması açısından aynı olduğunu söylemektedir. Buradan hareketle Nesefî'nin sünnetin tamamını vahiy ürünü olarak değerlendirdiğini söyleyebiliriz. Nitekim hevasından konuşmamasıyla (Necm 53/62) ilgili ayeti de bu konuya delil getirmektedir. Kesin bilgi bildirmeyip zan bildiren haberlere gelince, bunların Kitabı neshetmesi caiz olmaz. Çünkü aynı bilgi değerine sahip değillerdir.⁵⁴

5.4. Kitabın Sünneti Neshi

Nesefî, sünneti belli bir vakte kadar delalet etmesi ve ebedîlik ifade etmesi itibariyle mutlak bir nass olarak görmüştür. Allah Teâlâ, Kur'an'ın her şeyi açıkladığını zikrederek Kur'an'ın Sünneti neshedebileceğine göstermiştir. Nesefî, *“İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklaman için sana zikri indirdik”*⁵⁵ ayetini

⁴⁶ Nesefî, 2/154.

⁴⁷ Nisâ 4/15.

⁴⁸ İbn Mâce, “Hudûd”, 7.

⁴⁹ Nesefî, 2/154.

⁵⁰ Mümtehine 60/11.

⁵¹ Nesefî, 2/154.

⁵² Buhârî, “Hudûd”, 32; Ebu Dâvud, “Hudûd”, 23; İbn Mâce, “Hudûd”, 9.

⁵³ Nesefî, 2/152.

⁵⁴ Nesefî, 2/154.

⁵⁵ Nahl, 16/44.

delil olarak göstermektedir. Nesefî'ye göre nazımları birbirinden olsa da her ikisinin vahiy ürünü olmaları aynı bilgi değerine sahip olduklarını gösterir.⁵⁶

Nesefî'nin Kitabın Sünneti neshetmesine dair verdiği örnekler şunlardır:

1- Hz. Peygamber (sav) Medine'ye geldikten sonra 16 ay boyunca Beyt-i Makdise doğru namaz kılmıştır. Beyt-i Makdise yönelmesini gerektiren bir ayet olmaması bu hükmün sünnetle sabit olduğunu göstermektedir. Daha sonra gelen, "*Nereden yola çıkarsan çık (namazda) yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir*"⁵⁷ ayeti tercih hakkı bırakmaksızın Sünnetle sabit olan hükmü neshetmiştir.⁵⁸

2- Hz. Peygamber (sav), Kureyşlilerle yaptığı Hudeybiye anlaşmasında, Müslüman olup kendilerine gelenleri Müşriklere iade edeceklerini kabul etmişti. Ancak daha sonra inen "*Ey imân edenler! Mü'min kadınlar muhacir olarak size gelirlerse, onları imtihan edin, Allah onların imânını daha iyi bilir, onların imân ettiklerini bilip anlarsanız, artık kendilerini o kâfirlere geri çevirmeyin, ne bunlar onlara, ne de onlar bunlara helâldir*"⁵⁹ ayetiyle Müslüman kadınların verilmesi neshedilmiştir.⁶⁰

3- Başlangıçta içkinin mübahlığı sünnetle sabitken daha sonra inen "*Şeytan işi pis işlerdendir. Ondan uzak durun*"⁶¹ ayetiyle mensûh olmuştur.⁶²

5.5. Kitabın Kitabı Neshi

Nesefî'nin, Kitab'ın Kitab'la neshedildiğine dair verdiği örnekler şunlardır: "*Onlara iyi davran*"⁶³ ayetiyle müşriklere iyi davranma ve onlara dokunmama emri sabit bir hükümken, daha sonra bu hüküm "*müşrikleri öldürün*"⁶⁴ ayetiyle neshedilmiştir. Başka bir ayette bir müslümanın on müşrikle savaşması "*sizden yüz kişi, onlardan bin kişiye galip gelir*"⁶⁵ ayetiyle sabit olmuşken, daha sonra bu hüküm "*şimdi Allah size hafifletme yaptı*"⁶⁶ ayetiyle neshedilmiş ve bir Müslümanın iki müşrikle savaşması şeklinde belirlenmiştir.⁶⁷

5.6. Sünnetin Sünneti Neshi

Nesefî'nin Sünnetin Sünnetle neshedildiğine dair verdiği örnekler şunlardır: "*Size kabir ziyaretini yasaklamıştım fakat şimdi kabirleri ziyaret edebilirsiniz. Zira Muhammed'e annesinin kabrini ziyaret izni verildi. Kurban etlerini üç günden fazla tutmanızı yasaklamıştım fakat şimdi istediğiniz kadar tutabilirsiniz. Size bazı kaplardan içmeyi yasaklamıştım fakat şimdi içebilirsiniz. Çünkü kaplar bir şeyi helal veya haram kılmaz. Sarhoş edici olanı içmeyin*". Bu hadis, Sünnetin Sünneti neshettiğini göstermektedir.⁶⁸

⁵⁶ Nesefî, 2/154.

⁵⁷ Bakara 2/149.

⁵⁸ Nesefî, 2/154.

⁵⁹ Mümtehine 60/10.

⁶⁰ Nesefî, 2/155.

⁶¹ Mâide 5/90.

⁶² Nesefî, 2/155.

⁶³ Hicr 15/85.

⁶⁴ Tevbe 9/5.

⁶⁵ Enfâl 8/65.

⁶⁶ Enfâl 8/66.

⁶⁷ Nesefî, 2/155.

⁶⁸ Nesefî, 2/155.

6. Mensûhun Kısımları

Mensûh olan hükümler dört kısımda incelenmektedir. Bunlardan ilk üçü hakkında ittifak edilmiş, sonuncu kısımda ihtilaf edilmiştir. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Hükümü ve tilâveti beraber mensûh olan, hükümü bâki kalıp tilaveti mensûh olan, tilaveti bâki kalıp hükümü mensûh olan ve nass üzerine ziyâde yoluyla nesih.

6.1. Hükümü ve Tilâveti Beraber Mensûh

Nesefî, bu kısım neshe delil olarak "*Sana okutacağız, Allah dilemedikçe de unutmayacaksınız*"⁶⁹ ayetini göstermektedir. Übeyb b. Ka'b'dan rivayet edilen, "*Ahzâb suresi Bakara suresi denginde 300 ayet civarındaydı şimdi 70 ayet kalmıştır*", başka bir rivayette Talak suresinin Bakara suresi denginde olduğu daha sonra 12 ayet kaldığı rivayet edilmiştir. İbrahim (as) verilen suhuf da bu kısma örnek olarak verilebilir. Allah'ın haber vermesiyle bilgi sahibi olduğumuz hükmün günümüzde ne hükümü ne de tilaveti mevcuttur. Aynı hüküm Hz. Peygamber (sav) içinde de mümkündür.⁷⁰

Nesefî, bu tür neshi Hz. Peygamber'in (sav) hayattayken gerçekleşmesi gerektiğini savunmuştur. Çünkü Allah, "*Zikri biz indirdik ve muhakkak ki onu biz koruyacağız*"⁷¹ ayetinde olduğu gibi zikri koruyacağını vaat etmiştir. Nesefî'ye göre zikir korunmaması Allah'a gaflet ve acizlik atfetmektir. Cumhuriyet ulema ikinci ve üçüncü kısmın haricinde bu kısma Hz. Peygamber'in (sav) hayatta olması şartını getirmişlerdir.⁷²

6.2. Tilâveti Bâki Kalıp Hükümü Mensûh

Nesefî, "*Sizin dininiz size, benim dinim bana*"⁷³ ayetinde olduğu gibi İslam dininde bu çeşit nesih âlimler tarafından kabul edildiğini ifade etmiştir. Savaş ile alakalı yetmişden fazla ayetin olduğu veya yüz yirmi ayetin bulunduğu bunların yetmişinin neshedildiği ve savaşın olmayacağı ile alakalı yirmi ayetin tilâvetinin neshedildiğini aktarmaktadır. Nesefî'ye göre bu ayetler yirmi ile kırk arasında değişmekte veya daha fazladır. Kur'an ile amel etmek isteyen her kişinin nâsih ve mensûhu birbirinden ayırabilmesi için bu ayetleri bilmesi gerekmektedir.⁷⁴

Bu kısma örnek olarak, "*Kadınlarınızdan çirkin fiil işleyenlere aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınlara ölüm gelene kadar veya Allah onlara bir yol açana kadar evlerde tutun*"⁷⁵, "*İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler*"⁷⁶, "*Ey imân edenler! Peygamber ile başbaşa konuşacağınız zaman, konuşmanızdan önce bir sadaka verin*"⁷⁷, "*Sizden her kim hasta yahut yolcu olursa (tutamadığı günler kadar) diğer günlerde kaza eder. İhtiyarlık veya şifa umudu*

⁶⁹ Âlâ 87/6-7.

⁷⁰ Nesefî, 2/156.

⁷¹ Hicr 15/9.

⁷² Nesefî, 2/156.

⁷³ Kâfirûn 109/6.

⁷⁴ Nesefî, 2/156.

⁷⁵ Nisa 4/15.

⁷⁶ Bakara 2/240.

⁷⁷ Mücâdele 58/12.

kalmamış hastalık gibi devamlı mazereti olup da oruç tutmaya güçleri yetmeyenlere bir fakiri doyuracak fidye gerekir"⁷⁸ ayetleri verilmiştir. Bu tür nesihlerin olabileceğinin ispatı konusunda Nesefî, onların namazda okunabilmesini ve muciz olmasını delil getirmektedir. Ona göre müteşabih ayetlerde bu iki durum bulunmaktadır.⁷⁹

6.3. Hükümü Bâki Kalıp Tilâveti Mensûh

Nesefî, okunuşu neshedilip hükümü bâkî kalana örnek olarak, *"Yaşlı erkek ve yaşlı kadın zinâ ettiğinde, Allah'an bir ceza olarak onları recmedin, Allah Azîz ve Hakîmdir"* rivâyetindeki recm hükmünü ve İbn Mes'ud kıraatinde geçen yemin kefâretindeki orucun peş peşe tutulmasını ifade eden hükümünü aktarmaktadır. Yemin kefâretindeki orucun peş peşe tutulmasını gerektiren hüküm, Hz. Peygamber'in (sav) vefatından önce, tilâveti neshedilip hükümü bâki bırakılmıştır. Haber-i vâhidle sabit olduğu için Kur'an'dan bir ayet gibi tilâvet edilmesi câiz görülmemiştir. Ancak İbn Mes'ûd'un mushafında bulunmasının sebebi onun mensûh bir ayet olmasıdır. Mushafı sahâbe arasında meşhur ve mu'teber olduğu için Kur'an'dan bir ayet olduğu hususunda bir güvence oluşturmaktadır. Adaleti ve sağlamlığı hakkında herhangi şüphe de yoktur. Allah Teâlâ İbn Mes'ûd'un dışındaki kalplerden bu ayeti silmiştir.⁸⁰

6.4. Nass Üzerine Yapılan Ziyade

Nesefî, Hanefî usûl ve şartları çerçevesinde naslara zannî olan kıyas, rey ve özellikle haber-i vahitle yapılan yorumu meşru bir yorum olmanın dışında nassa ziyade olarak değerlendirmektedir. Nesefî'ye göre nassa ziyade, nassın ifade etmek istediği hükmün, işlem ve kapsamını değiştirme durumunda nesih olarak adlandırılmaktadır. Nassa yapılan ziyâdenin hükmü, yapılan ziyâdenin nasstan bağımsız olup olmamasına göre değişmektedir. Buna göre nassın hükmü yerleştikten sonra, bu nassa yapılan ziyâde nasstan da ayrı bir şekilde bulunursa, bu nesih olarak kabul edilmiştir. Eğer ziyâde nasstan ayrı olarak bulunmaz da ona bitişik bir şekilde olursa her ikisinin hükmü devam eder ve her ikisiyle amel edilir. Mesela, ayakları yıkama hükmü Kur'an'la sabit olmuşken, meşhur haberle sabit olan mest üzerine mesh vermek umum mana ifade eden ayakları yıkama hükmünün bir kısmını neshetmiştir.⁸¹

Nesefî, İmam Şâfiî'nin nassa yapılan ziyade hakkındaki yaklaşımını zikretmektedir. İmam Şâfiî'ye göre nassa yapılan ziyâde nesih değil, umumî manayı daralttığı için tahsisdir. Bundan dolayı haber-i vâhid ve kıyasla ziyâde yapılabilir. Buna göre yemin ve zihâr kefâretindeki azat edilecek kölenin mü'min olması gerektiğini savunmuştur. Nesefî, İmam Şâfiî'nin görüşüne cevap olarak nassa ziyadenin mütevâtir veya meşhur haberle gerçekleşebileceğini savunmuştur. Buna göre Hanefiler, zina suçundaki recm ve sürgünü, yemin ve zihâr kefâretindeki kölenin müslüman olması konularındaki nassa yapılan ziyâdeyi nesih olarak değil beyân olarak nitelemişlerdir. Çünkü nassa yapılan ziyâde Kur'an'daki meşru hükümü takrir etmekle beraber o hükme başka bir hüküm de katmaktadır. Kur'an'da

⁷⁸ Bakara 2/184-185

⁷⁹ Nesefî, 2/156.

⁸⁰ Nesefî, 2/156.

⁸¹ Nesefî, 2/159.

zikredilmediği halde zina yapanlara değnek cezasıyla beraber sürgün cezası uygulamak nesih değil, nass üzerine yapılan ziyâdedir.⁸²

Neseffî'ye göre "Mutlaklık şer'î bir hüküm değil ki neshi kabul edilsin" tarzında bir söz söylenemez. Çünkü mutlaklık şeriatla bilindiği için şer'î bir hükümdür. Aynı şekilde nass hangi köle olursa olsun mutlak bir kölenin hür bırakılmasıyla kefâretin gerçekleşeceğini göstermektedir. Kefâreti mümin bir köleyle kayıtlamak Kitapla sabit olan bir hükümü iptal etmektir. Çünkü itlâk (mutlaklık) ve takyîd (kayıtlama) birbirlerine zıt iki hükümdür. Nitekim mutlak nas, mutlaklığıyla amel edilmesini gerektirir. Neseffî'ye göre mutlak nassı mukayyed bir hale getirmek mutlak içeriği başkalaştırıp başka bir varlık haline getirme veya başka bir varlık kapsamına sokmaktır. Neticede mutlağın bir kısmını kayıtlayarak kısmî mukayyetlik meydana gelmiş olur. Neseffî, hükmün daraltılmasını, illetin daraltılması olarak görmektedir. Buna göre hadd-ı kazıfta (iftira suçunda) bir kişiye seksen kamçı değil de yetmiş dokuz kamçı vurulduğunda Zahiru'r-Rivâye'ye göre o kişiye had uygulanmış sayılmaz ve şahitliği kabul edilmez. Bir kamçı vurulmamış olsa da had tamamlanmış sayılmaz. Yetmiş değnek yiyenin had cezası gerçekleşti demek seksen kamçı hükmünü bitirdiği için nesih sayılır. Neseffî, seksen bir kamçı vurulduğunda fazla olan bir kamçıyı tahsis olarak görmez. Çünkü tahsis, umum lafzın bir kısmının kastedilmesidir. Aynı şekilde mutlak olarak ifade edilen köle lafzının herhangi bir kısmı tahsis edilemez. Çünkü tahsis edilen, amm lafızdan kastedilmemişse amm lafızla sabit olan hüküm devam eder ve bu nesih olarak görülmez. Eğer mukayyetlik sabit olmuşsa mutlak lafızla sabit olan hüküm ortadan kalkar ve ma'nen nesih olarak görülür. Buna bağlı olarak haber-i vâhidle nass üzerine ziyade yapmamak için namazda Fâtiha suresinin okunması farz ve ziyaret tavafında abdest şart olarak görülmemiştir.⁸³

Sonuç

Neseffî, nesih konusunu sistemli bir şekilde incelemiş, karşıt görüşlere yer vermiş, bu görüşleri aklî ve naklî delillerle eleştirmiştir. Özellikle Yahudiler ve Mu'tezileye mensup âlimleri ve bazı konularda İmam Şafîi eleştirmiştir. Neseffî'ye göre neshin sözlükte, iki anlamı bulunmaktadır. Birincisi; ref ve izâle anlamı, ikincisi nakil anlamıdır. Terim anlamında Bakıllânî ve Gazâlî gibi âlimlerin aksine neshi beyan olarak açıklamıştır. Buna bağlı olarak "Allah katında malum olan mutlak hükmün müddetinin bittiğini beyan etmektir" şeklinde ifade etmiştir. Neshin Allah hakkında bir beyan olduğu, Allah'ın ilminde herhangi bir değişikliğin olmadığı ve insanların uygulamalarında bir hüküm değişikliği olduğunu savunmuştur. Buna bağlı olarak neshi kabul etmenin Allah'a bir cehalet izafe etmek anlamında olmadığını savunarak bedâ anlayışını eleştirmiştir.

Nesih, aklen ve naklen gerçekleşmesi mümkündür. Geçmiş şeriatler arasında ve Hz. Peygamber'e (sav) inen şeriat içinde nesih kabul edilmiş ve usûlcüler bu konuda icmâ etmişlerdir. Nesih, şeriate konulma veya çıkarılma özelliklerini taşıyabilecek meselelerde gerçekleşebilir. Haberlerde neshin gerçekleşmediği, emir ve nehiylerde olduğu ittifakla kabul edilmiştir. Allah'ın birliği, isimleri ve vasıfları gibi itikâdî meseleler dinin temelini oluşturduğu için nesholunamayacağı konusunda

⁸² Neseffî, 2/159.

⁸³ Neseffî, 2/159-160.

usulcüler ittifak etmişlerdir. Nesefî'ye göre neshi, hükmün fiilî/fiziki imkân olmasa bile kalbin iman etmesiyle gerçekleşebilir. Mensûh hüküm, benzer bir hükümle nesholacağı gibi daha ağır hükümle veya hükme bedel yeni hüküm getirilmeden de gerçekleşebilir.

Kitap gibi kesin bilgi ifade eden bir hükmün aynı bilgi derecesinde olan mütevâtir sünnetle nesholunması caizdir. Her ikisinin de vahiy ürünü olması sebebiyle isimlerinin farklılık teşkil etmesi neshin gerçekleşmesine engel olmamaktadır. Sünnet, hayır ve fazilet bakımından Kitap derecesine ulaşamaz. Ancak ikisini de kesin bilgi ifade etmesi itibariyle birbirlerine denktirler. Kesinlik ifade etmeyen ve zan bildiren haber-i vâhid ve kıyasa gelince, bunların kitap ve sünneti neshetmesi caiz değildir. Çünkü birbirlerine denk değillerdir. Kıyasın başka bir kıyası neshetmesi de müctehidin bir tercihi olması neticesinde nesih diye isimlendirilmemiştir. İcmâ'nın neshi de görüşlerden oluşması ve sahâbenin böyle bir davranıştan geri durması sebebiyle kabul edilmemiştir.

Nesih, hükmün ve metnin neshedilmesi, metni bâki kalıp hükmün neshedilmesi ve hükmü bâki kalıp metnin neshedilmesi itibariyle üç şekilde gerçekleşmiştir. Üzerinde fazlaca ihtilafın olduğu recm meselesi ise aslen bir ayet olmadığı halde kesin bilgi değerinde Sünnet olması sebebiyle kabul edilmiştir. İmam Şâfiî'ye göre nass üzerine ziyade yapılması umumî manayı daralttığı için tahsis olarak görülmüştür. Buna bağlı olarak haber-i vâhid ve kıyasla ziyâde yapılabilir. Nesefî ise zaman bakımından farklı olmalarını gerekçe göstererek nesih olarak görmüştür. Nesih, kapsamış oldukları bazı hükümlerin sonradan çıkarılması itibariyle tahsisle ilişkilendirilmektedir. Ancak birçok açıdan da tahsisten ayrılmaktadır.

Nesefî, nesih konusunda Ehli sünnetin ana yapısına uygun olarak klasik nesih anlayışını sürdürmüştür. Mevcut bilgi birikimini tahkik ederek Hanefi usul çerçevesinde kendi görüşlerini aktarmıştır.

Kaynakça

- Acîunî, İsmail b. Muhammed. *Keşfu'l-hafâ ve müzîlû'l-ilbâs 'amme'stehere mine'l-ehâdis 'alâ elsineti'n-nâs*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1408/1988.
- Buhârî, Alâddin Abdülaziz b. Ahmed. *Keşfu'l-Esrar an usûli Fahri'l-İslam el-Pezdevî*. thk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2009.
- Cüveynî, İmâmu'l-Haremeyn Ebu'l Abdülmelik b. Abdullah. *el-Burhân fi usûlü'l-fıkıh*. nşr. Salah b. Muhammed b. Arîza en-Nisâbü'rî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997.
- Ebû Hâka, Ahmed. *Mu'cemu'ı-Nefâis*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis. 2007.
- Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed. *el-Mustasfâ min ulumu'l-usul*. thk. Muhammed Süleyman Eşkir. 2 Cilt. Beyrut: Risâletü'l-âlem.
- el-Mu'cemü'l-Vasîd, Mecme'u'l-Lügati'l-Arabiyye*. Kahire: Mektebetü'l-İslamiyye, 1960.
- Hüseynî, Seyyid Muhammed Murtaza ibn Muhammed. *Tâcu'l-A'rûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1967.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ebu'l-Fazl Cemalüddîn. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2013.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Keşfü'l-esrâr fi şerhi'l-musannifi alâ'l-Menâr*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002.

- Razî, Fafreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *el-Mahsûl*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risale, 2016.
- Serahsî, Ebu Bekir b. Ahmed b. Ebi Sehl. *Usûlü's-Serahsî*. thk. Ebu'l-Vefâ el-Afkânî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-Câmiu's-Sağîr*. 2 Cilt. Mekke: Dâru'l- minhâc, 1998.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *er-Risâle*. tahk. Ahmed M. Şâkir. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1940.